

Terra baixa

Primera edició: juny de 2020

Text original: Àngel Guimerà

© De l'adaptació: Maite Carranza i Júlia Prats, 2020

© Del pròleg: Maite Carranza, 2020

© D'aquesta edició: Sembra Llibres, Coop. V., 2020

C/ del Real de Gandia, 3, baix esq.

46020 València

sembra@sembrallibres.com

www.sembrallibres.com

som **coop**erativa

Edició: Mercè Pérez i Xavi Sarrià

Disseny de la col·lecció: Setanta | www.setanta.es

Correcció: Maria Sirera

Maquetació: Octavi Gil Pujol

Sembra Llibres forma part de l'Associació d'Editorials Independents

www.llegirencatala.cat

Aquest llibre s'ha imprès a Romanyà Valls

amb paper offset cru de 80 grams

i ha estat compaginat amb cos 11,5 de la tipografia Chronicle.

ISBN: 978-84-16698-41-7

DL: V-222-2020

Àngel Guimerà

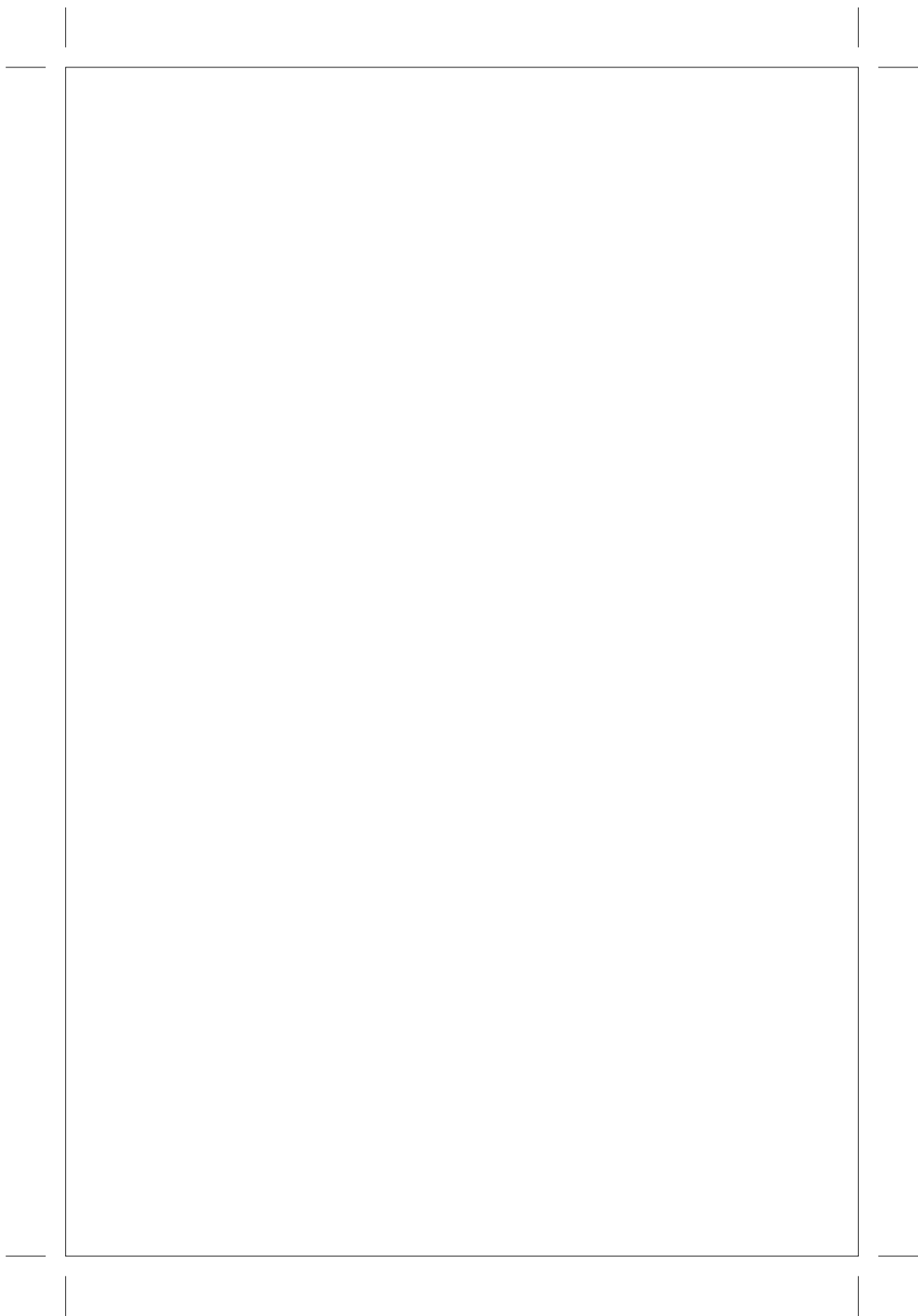
TERRA BAIXA

A través de Maite Carranza i Júlia Prats

Pròleg de Maite Carranza

SEMBRA
LLIBRES

TAULA

PRÒLEG DE MAITE CARRANZA

PÀGINA 9

ACTE PRIMER

PÀGINA 21

ACTE SEGON

PÀGINA 79

ACTE TERCER

PÀGINA 129

PRÒLEG

Maite Carranza

Terra baixa, escrita pel dramaturg Àngel Guimerà, el 1897, i estrenada el mateix any a Madrid, és a hores d'ara tot un clàssic de la nostra literatura i tal vegada l'obra de teatre més representada arreu dels escenaris catalans. Guimerà, un home de la Renaixença influenciat pel romanticisme, va escriure en la seva època de plenitud tres drames de caire realista: *La filla del mar*, *Terra baixa* i *Maria Rosa*. Curiosament, tots tres, adaptats a múltiples formats com el cinema i el musical, han perdurat fins als nostres dies. La immortalitat de la seva producció teatral és una mostra més de la genialitat d'Àngel Guimerà, el pare del teatre català modern.

Terra baixa és un drama amb un fort component simbòlic que contraposa el Bé i el Mal, identificats respectivament amb la «terra alta» i la «terra baixa». L'obra transcorre en un espai inventat de la «terra baixa» —la civilització— i narra la història d'una noia, la Marta, sotmesa i abusada sexualment pel Sebastià, l'amo i propietari de tot, i obligada a casar-se amb un desconegut, el Manelic, un pastor de la «terra alta» —la muntanya—. El Sebastià ha ordit la farsa d'un matrimoni de conveniència per a la seva amant, per tal de poder casar-se ell, al seu torn, amb una pubilla rica i

salvar la hisenda de la ruïna. Un joc d'interessos econòmics, poder i explotació, frisant l'esclavitud, que fa que el destí de la Marta i el Manelic sigui a les mans de «l'amo de tot», com el nomenen els pagesos i vilatans de la contrada.

Un drama intens i sentit que té la virtut de parlar de temes universals. Temes que no han passat de moda ni caigut en l'oblit, tot i les diferències estètiques, conceptuals i ideològiques que ens separen del segle XIX.

Terra baixa reflexiona sobre el poder; en aquest cas, un poder encarnat en el Sebastià, l'amo de tot, que es mostra despietat i indiferent envers el patiment del poble, representat per les dones i els homes que malviuen a les seves terres. La comparativa obliga a fer-ne la traducció als paràmetres actuals. El poder ranci dels terratinents d'antuvi ha passat a altres mans i s'ha maquillat de contemporaneïtat. Ha canviat de cara, de camisa i de llenguatge, però, al capdavall, manté intacta la seva crueltat. L'any 2008 el món sencer es va veure afectat per una crisi econòmica sense precedents; tanmateix, els Estats no van ajudar els damnificats perquè els poderosos, «els amos de tot» —la banca, les multinacionals i les grans empreses—, amb una calculada fredor, van decidir deixar milions de persones en l'atur, les van privar de sostre, de menjar i de dignitat i es van enriquir encara més. La societat del segle XXI és més desigual que en el segle XIX. No ens resulta estranya, doncs, la pobresa ni la submissió cega dels qui se senten desemparats. Els pagesos de la «terra baixa» obeeixen l'amo sense piular ni qüestionar-ne les ordres, per immorals que siguin. Actualment, molts joves, i no tan joves, accepten salaris preca-

ris i condicions de treball abusives per por, per necessitat, perquè no tenen cap més opció. Ens és familiar, igualment, la maledicència dels Perdigons, la família que xala escampant notícies i xafarderies sobre la Marta. Un hàbit social que s'ha transformat de la mà de les noves tecnologies. Ara i aquí la maledicència es practica des dels mitjans de comunicació, les xarxes socials, Internet i els dispositius electrònics. I què podem dir de l'actitud de la colla de pagesos contra el Manelic? El pastor víctima de l'engany, la riota de tots, l'ase dels cops. D'això, ara se'n diu *bullying*, i el *bullying*, molt freqüent a les escoles i als instituts, és un dels problemes que més amoïna els educadors d'infants i joves. Però entre tots aquests temes que hem enumerat, n'hi destaca un que esdevé l'eix dramàtic de la història, el detonant del drama, el motor dels seus personatges. I és que el gran tema de *Terra baixa* és, ni més ni menys, que l'abús sexual, present, a hores d'ara, en les notícies, en la premsa o en els programes dels ministeris d'Igualtat. Una conducta patriarcal mil·lenària que, ni de lluny, ha estat eradicada de la nostra societat occidental.

El Sebastià, l'amo, no ho és tan sols de les terres, les cases, els molins, la farina i les collites. També disposa del cos de les dones que vol. La Marta, la protagonista, va ser una nena enganyada que, amb catorze anys, va patir l'abús de l'amo a canvi de sostre, menjar i una feina per al seu padrastre. Un secret vergonyós i vergonyant que el Sebastià ha amagat durant molts anys i que la Marta, ara que s'ha fet dona, continua acceptant amb culpa i resignació. Amb la mateixa resignació amb què entoma la voluntat de l'amo de casar-la

amb un desconegut, un pastor innocent que li farà de marit de portes enfora, perquè ella continuarà sent possessió de l'amo. La Marta ha perdut la dignitat, la llibertat, l'autoestima i sap que mai podrà ser la dona del Sebastià, però l'haurà d'obeir i satisfer sempre. Es la víctima indefensa de l'assetjament constant del poderós.

Tanmateix, Guimerà no es limita únicament a mostrar-nos la misèria humana i fer-ne un retrat de la «terra baixa», mancada de moral, d'ètica i de justícia. Com a bon romàntic, concep l'esperança i la fa esclatar en el darrer acte sota l'emparedament d'una solució personal redemptora. Els individus que són purs i planten cara al sistema se salven de la crema de la «terra baixa». Hi ha llum al final del túnel del Manelic i la Marta, les víctimes. Tots dos senten créixer el desig de llibertat dels oprimits i es rebel·len. El Manelic, el pastor ingenu, pren consciència de la maldat, deixa d'acceptar el poder de l'amo..., i el mata. La Marta, la noia abusada durant anys per l'amo, gràcies a l'amor del Manelic s'empodera..., i crida per primer cop: «No és no». La Marta, una noieta del segle XIX, malgrat les grandíssimes diferències que la separen dels nostres dies, comparteix l'esperit reivindicatiu del moviment *Me too*, viralitzat per les actrius de Hollywood, per defensar-se de l'assetjament sexual dels homes poderosos del cinema.

Tanmateix, entre la Marta i les noies actuals hi ha un abisme. La revolució més important que ha viscut la nostra societat, en els darrers dos-cents anys, ha estat la revolució feminista. El canvi de mentalitats ha estat rotund i ferm. La dona ha passat de ser considerada un ésser incapacitat,

i privat de drets fonamentals, a gaudir de l'equiparació amb l'home davant la llei. Dret al vot, al cos, a l'estudi, al treball remunerat, a la política, a la propietat... Les lluites feministes han empès les dones a fer un salt tan poderós que, a hores d'ara, l'actitud de la Marta, com a dona, se'ns fa incomprensible. I més encara si afegim al seu conflicte un concepte tan caduc com «l'honra», o sigui, la seva sexualitat traduïda en honor. Cal tenir en compte que moltes cultures com la nostra —fortament influenciada per la religió judeocristiana— han sustentat societats patriarcals en què la virginitat de la dona n'ha estat un símbol essencial. La dona que perdia la virginitat fora del matrimoni —encara que fos víctima de violació o abús— era rebutjada, castigada i apartada de la comunitat. Cap home l'acceptava, cap home volia casar-se amb ella. La dona sense «honra» duia la taca del pecat al seu damunt i era estigmatitzada juntament amb els homes que l'emparaven. La dona deshonorada embrutava tota la seva família, germans, marits, pares i fills. Un gran deshonor. D'aquí la desesperació de la Marta, el rebuig dels pagesos envers ella i la transgressió sorprenent del Manelic que, no només accepta la noia repudiada, sinó que l'estima, li retorna la dignitat i la salva del seu abusador.

I és que, malgrat el protagonisme de la Marta, la granoteta que va néixer de la pluja, la nena enganyada, la pobrissona pidolaire que troba per fi un sostre, un aixopluc i una paraula amable —favors que encobreixen l'abús sexual d'un amo ple de manyagueries— l'heroi indiscutible del drama és el Manelic.

És cert que l'obra arrenca amb la tragèdia personal de la Marta, obligada pel Sebastià a casar-se en contra de la seva voluntat amb un desconegut. Però, de seguida, l'expectació es centra en l'arribada d'aquest pastor eixerit, una ànima pura, que ve de la «terra alta». Un home simple, un babau que ha acceptat el tracte de quedar-se amb la dona deshonrada: el Manelic. Tanmateix, el Manelic, que al principi respon al retrat del babau ignorant, demostrarà tenir l'empenta que els falta a tots els habitants de la «terra baixa», dones i homes envilits per l'explotació i acostumats a caminar amb el cap arran de terra dient «sí senyor» a l'amo, sense plantejar-se mai la possibilitat de la revolta.

El Manelic és un arquetipus del bon salvatge Rousseunià, no contaminat per la societat, que viu a la natura, en companyia de les bèsties i es regeix per lleis més sàvies que les que ha generat la civilització corrupta. L'home valent, ingenu i romàntic que s'encén si se'l punxa, però capaç de la més gran tendresa i respecte per tot allò que admira: la natura, els ocells, la Marta. Un element romàntic, el del respecte idealista, que pot ser jugat a favor o en contra, però que l'acosta en certa manera al nostre ideari d'home del segle XXI. El Manelic, abrindat quan cal, dorm ajagut a terra i plora davant la porta de l'habitació de la Marta, respectant, però, la seva decisió de dormir sola. En cap cas s'imposa com a marit i l'obliga a compartir el llit per la força. El Manelic pateix per la manca de l'amor de la Marta, per la seva fredor, per la seva mentida. Tanmateix, no es planteja cap acostament físic sense el seu consentiment. Des de l'ideari romàntic, apassionat i possessiu, no busca el plaer carnal exclusivament; o més ben dit, no

pot dissociar el cos de la Marta de la seva voluntat i la desitja tota sencera, no a bocins. Si ella no el vol, ell no gaudirà de la seva companyia. Malgrat que utilitzi el possessiu MEVA, que li ha atorgat la llei del matrimoni d'una societat patriarcal —en la qual la dona és possessió del marit— el Manelic no exercirà aquest dret sense el vistiplau de la seva estimada.

El Manelic entén la felicitat com el somni compartit de l'amor. No és capaç de matar la Marta quan ella el repta i li ho demana. La fereix, sí, des dels valors caducs medievals de l'home ultratjat, i la vol TOTA per a ell, des de la consideració possessiva de la mentalitat romàntica. Però se'n penedeix de seguida per amor, és clar. I malgrat tot, mata el Sebastià pel sentit de l'honor i el deure. I per gelosia també, no cal oblidar-ho. Tot plegat, un conjunt d'idearis del XIX —que justifiquen el dret lícit a matar l'opressor— que avui ens poden semblar agosarats i excessius, i dels quals s'escapoleix el gran Guimerà amb un recurs de prestidigitador. El Manelic no mata l'amo, mata el *llop*, el *llop* que ell coneix prou bé, el que enumera el seu ramat, tria la seva ovella i la devora sense pietat. I és aquesta sàvia identificació del Sebastià com a bèstia ferotge que permet que l'assassinat passional del Manelic quedi encobert darrere de la idea de justícia. Un hàbil estratagema per defugir la llei dels homes. El pastor, que protegeix el ramat, té el deure i l'obligació de defensar-lo contra el depredador. El Manelic, així doncs, esdevé l'heroi de la història i fuig cap a la «terra alta» sense la culpa de l'homicidi. Ha complert el seu deure, ha alliberat els oprimits del poderós, ha redimit la Marta, la dona que estima, i ha fet triomfar el Bé sobre el Mal.

Terra baixa és una obra argumentalment sòlida, quallada de personatges inoblidables, com la Nuri, enjogassada i innocent, la germana petita dels Perdigons que defensa amb coratge la Marta i el Manelic i esdevé el seu àngel de la guarda. O el Xeixa, l'home poruc, però íntegre que, en reconèixer la seva covardia per salvaguardar la Marta, a qui estima en secret, opta per marxar. O el Tomàs, l'ermità de bon cor enganyat pel Sebastià, que pateix la culpa d'haver estat utilitzat per enganyar el pobre Manelic. I la personalitat magnífica, irada i contradictòria del Sebastià, que, dut per la desesperació en adonar-se que la Marta el rebutja, admet finalment el seu amor passional envers ella.

Tanmateix, allò que basteix els personatges d'identitat i n'alimenta les ànimes amb una força incomparable és la seva emocionalitat. I aquí subratllem un altre cop la genialitat de Guimerà. És la mà del dramaturg la que els fa humans, propers i entenedors gràcies a la seva construcció: els seus diàlegs, els seus monòlegs i les seves accions, que fan bategar els cors dels espectadors. El retrat de les emocions, fones i ben travades, segons l'Enric Gallén, és potser una de les troballes més encertades de l'escriptura de *Terra baixa*, escrita, d'altra banda, en estat de gràcia.

Per aquest motiu, perquè creiem que *Terra baixa*, més enllà del seu valor històric i literari, continua essent una obra interessant, actual i plena de força i emocions, hem acceptat la valenta proposta de l'editorial Sembra llibres per fer-ne una adaptació i acostar-la als lectors actuals. Sense modificar-ne el text ni el sentit dels mots, i sense trair l'esperit de les escenes, hem procurat dir les coses de la forma

més planera i senzilla possible, exactament com pretenia el gran Àngel Guimerà en escriure-la. Perquè el teatre ha estat escrit per ser representat i dit al damunt d'un escenari. I perquè un text teatral ha de ser entès pel lector i el públic sense necessitat de disposar d'un diccionari a l'abast. La voluntat comunicadora per damunt de tot. Aquest ha estat, humilment, el nostre propòsit en aquesta tasca engrescadora.

Des del respecte i l'admiració pel gran dramaturg Àngel Guimerà us convidem a gaudir de *Terra baixa*.